

Machek, Václav

[Blanár, Vincent. Zo slovenskej historickej lexikológie]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1964, vol. 13, iss. A12, pp. 245-246

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101313>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Следовательно, последний труд профессора Галы вызовет интерес не только у лингвистов, а также у всех, кто интересуется звуковым строем чешского языка не только с целью теоретических исследований, необходимых для педагогической практики и воспитания культуры речи, а также для применения результатов фонетических исследований в технической практике (регистрация, репродукция, передача речи; машинный перевод). Иностранному читателю труд профессора Галы впервые дает полное представление о развитии фонетических исследований в Чехословакии и о их современных задачах.

Jaroslava Trojanová

Vincent Blanár: *Zo slovenskej historickej lexikológie*. Bratislava (Slovenská akadémia vied) 1961. Str. 337.

Obsah této knihy udává blíže podtitul: „Slovníkový rozbor počtových knih z baníckej osady Boce“. Je to rozbor účetních knih hornického soudu z Boce v Liptově; ty knihy jsou v archivu šlechtické rodiny Szentiványi (= Svätöjanských), uloženém nyní v Budapešti. Ona rodina byla majitelkou uvedených dolů a od náslepu dostávala z nich vydatné příjmy. Zachovaly se záznamy z let 1588–1591, 1593–1598, 1600–1602. Jsou psány slovensky, v starším administrativně-právním úředním stylu, do něhož pronikaly sem tam i obraty české a ovšem dosti slov cizích, odborných to názvů. Tyto „knihy“ objevil 1949 Peter Ratkoš. V přítomné knize Blanárové podává o nich Ratkoš informační stat historickou (zde je i popis pravopisných zvyklostí jednotlivých písafů) a pak (str. 31–100) diplomatickou edici.

Objevení těchto knih znamená důležitý přínos pro dějiny slovenštiny, neboť je to památka dosti rozsáhlá, neliterární. V. Blanár se věnoval rozboru její slovní zásoby. Obor je to zajímavý, neboť je v něm obsažen slovníkový přínos z různých stran. Knihy podávají vskutku dobré světlo o stavu z druhé polovice 16. století, kdy do Boce, tehdy naleziště velmi bohatého a slibného, proudili lidé zblízka i zdáli.

Blanár pojal svůj úkol velmi široce a důkladně. Neomezil se při osvětlování dané slovní zásoby jen na knižní pomůcky, ale podnikal i rozsáhlé výzkumy slovníkové pomocí dotazníků, terénní práce vlastní (sám prozkoumal nynější slovní zásobu v Boci) i cizí, pátrání v listkových sbírkách materiálů vědeckých ústavů, konsultaci s lexikology atd. Samozřejmě, jak praví sám, nemohl zpracovat celý slovník počtových knih, protože rozsah knihy by byl neobyčejně vzrostl. Vybral jen slova, která byla vhodná pro teoretické zevšeobecnění.

Úvod má podtitul „K základným problémom lexikológie“. Obsahuje výklady o struktuře slovní zásoby, o „lexikálních vztazích ve vývoji slovní zásoby“, o „některých otázkách slovenské historické lexikologie“ a o „metodě slovenské historické sémantiky“. Pak následuje oddíl „Slovní zásoba PK (= počtových knih) podľa vecných okruhov“ (termíny hornické, administrativní, feudální vlastnické vztahy atd.), dále je tu „stylistická a slovtvorná charakteristika slovné zásoby PK“. Tento oddíl je z celé knihy nejzajímavější. Je až ku podivu, jak dovedl zde autor osvětliti svůj materiál. Významné místo tu zaujímá výklad o bohemismech v PK, mající zásadní důležitost pro osvětlení celé té otázky. Neméně poutavý je oddíl „Lexikálne vztahy slov PK a ich miesto v slovenskej slovnéj zásobe 16.–17. storočia“ (případy polylexie a polysémie). V tomto oddíle autor pak probírá několik významných „sémantických polí“, vydatně přihlížeje k češtině. Tak hned první takové „pole“ je to, kde jsou shromážděny výrazy pro pojmy – stručné řečeno podle autorova úzu latinsky – *caupona/deversorium*, *caupo/deversitor*, tedy slova *kréma*, *šenk*, *hospoda*, *hostinec* ap., *špitál* a *krémár*, *šenkár*, *krémársky hospodár*, *hostinský*. Autor tu pečlivě zkoumá významy těch slov (naprosto nebyla to synonyma!), jejich minulost i nynější život ve spisovném jazyku i v nářečích; výsledkem je poutavý obraz kulturněhistorický. Toto „sémantické pole“ osvětlil autor již dříve v samostatné stati (*Hostinec, hospoda a špitál*, Sb. Trávníčkův 1958). Dovídáme se např., že *hostinec* (a *hostinský*, majitel hostince), slovo dnes v češtině všude rozšířené, je původu slovenského; je to jedno ze slovakismů, které se dostaly do češtiny v době obrozenské. Nebo že *špitál* byl sice dobročinný starobinec a chudobinec, ale že přijímal na noc i pocestné (odtud je jméno: z lat. *hospitale*). Vše to je opřeno o hojnost dokladů slovníkových i literárních. Další „sémantické pole“ jsou tu *metallum-fodina*, *metallicus* (slc. *baňa*, dříve i *handel*; *bank-haviar*), pak jsou to „výrazy označující formy feudálnej renty“ (*plat, dávka, daň, census > cena, cinz, činz, činza, úrok, luon, árenda; robota, práca, raditi, dělati, robiť*; *pecus = dobytok, statok, lichva, talea = roviš, vrub*; introitus, exitus: *náklad, -dok, útraty, trova, kelčik* aj.; *rerí, ratio: rátať, počítovať aj; znamenat, značiť*). Zde autor dospívá např. k názoru, že obojí lichva (1° menší dobytek, 2° úžera, příliš vysoký úrok) může být jedno a totéž slovo. U *rátať* dospívá k tomu, že je to termín přejatý z sth. něm. *raiten* téhož významu; kupodivu rozšířil se z těchto starých hor-

nických podniků do řeti celého Slovenska. Výklad z *rašten* je rozhodně lepší než starší z *ráta* (který jsem převzal i já do svého slovníku) „od slc. *rata* splátka, přes maď. *ráta* z itál. *rata*“, což nyní odvolávám. Autor sleduje pak i slova PK v dalším vývoji slovenské slovní zásoby. Dospívá nakonec k obecnějším závěrům, a to pro charakteristiku PK, pro všeobecnou jazykovědu a pro srovnávací slovanskou lexikologii. Připojena jsou resumé, ruské a německé.

Blanárova kniha si obrala thema nové, velmi slibné a vydatné; jeho kniha je naplněna fakty a úvahami, které vnášejí světlo do vývoje dané látky za poslední čtyři století. Bohužel její obsah nelze tu reprodukovat podrobněji. Lze jen říci, že autor se obeznámil s lexikologickými otázkami a metodami tak důkladně, že jeho kniha může být velmi užitečnou četbou pro každého, kdo chce lexikologicky pracovat. Zde se bez námahy obeznámí s vhodným způsobem práce, s moderní teorií sémantických polí, s rozličnými způsoby přístupu k látce, konečně uzří i mezery v tom oboru, které bohdá vyplní dorůstající generace jazykovědců. Pro toho, kdo hledá vhodné téma pro individuální výzkum, nabízí se v lexikologii mnoho vědeckých témat. Blanárova kniha je i v této věci podnětná. Doufáme, že ani její autor neopustí tento lexikologický obor, když tak slibně začal touto knihou a už předtím několika články, a doufáme, že bude mít následovníky.

Dodáváme, že k této tematice se přimykají ještě Blanárovy články, a to ve sborníku Teodorova-Balana (1955); o osobních jménech v PK (Jazykovědný časopis XII. 1961); o „některých problémech slovanské hist. lexikologie“ ve sb. K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků, 1958, 165 n.; článek výše citovaný ve sborníku Trávníčkové (ten je vlastně výňatkem) a ve Sborníku filosofické fakulty University Komenského 1957.

Václav Machek

Valentin Kiparski: *Der Wortakzent der russischen Schriftsprache*. Heidelberg, C. Winter 1962. Slavica, Sammlung slavischer Lehr- und Handbücher, neue Folge. 396 S.

Вопросами русского словесного ударения В. Кипарский занимается уже долгое время. Еще раньше он посвятил этому вопросу свою книгу *О колебаниях ударения в русском литературном языке*. I. Односложные имена существительные. Хельсинки 1950.

До сих пор слависты сравнивали русское ударение, зафиксированное в словарях русского языка, с ударением в других славянских языках, в особенности в сербохорватском, словенском и болгарском, считая современное состояние чем-то постоянным и неизменным еще с праславянского периода. В своих двух книгах автор высказывает мнение, что современная система ударения в русском языке не отражает праславянское ударение, а что система эта развивалась и в современном виде образовалась в сравнительно более позднее время.

Вопрос о русском словесном ударении сложен, и до сих пор нет точных правил, на основании которых нерусские могли бы усвоить его систему.¹

Известно, что в древнерусских памятниках ударение не обозначалось. В более поздних памятниках (16—17 вв.) ударение обыкновенно обозначается, как в памятниках церковного, так и светского характера (очень важны памятники светского характера *Учение и хитрость ратного строения пехотных людей 1647 г.* и *Уложение Алексея Михайловича 1649 г.*). После введения „гражданки“ в 1708 г. обозначение ударения в книгах светского характера исчезает. Много интересного Кипарскому дала *Межевая инструкция 1754 г.*, которая, будучи светского характера, печатается все же церковно-славянскими буквами и снабжается ударениями, а также *Ведомости времени Петра Великого 1703—1708 гг.* Для того чтобы приобрести сведения об ударении для более позднего времени, надо пользоваться стихами; силлабический стих начала 18 столетия, конечно, не дает желаемых результатов. Только стихи Ломоносова и Тредиаковского могут быть использованы.

Интересно, что в своей грамматике 1755 г. Ломоносов почти не уделяет внимания ударению. Только в словарях конца 18 стол. (издание 1794 г. и более позднее) ударение обозначается. К сожалению, словарь приводит лишь формы имен и род. падежей ед. ч., так что невозможно установить тип ударения. Кипарский очень скептически относится к словарю Даля и пользуется им в редких случаях, так как, по его мнению, этот словарь не нормативен; он содержит разнообразный диалектный материал и не единообразен с точки зрения хронологической и территориальной.

¹ Для практических нужд разработал у нас основы русского ударения Antonín Hofman, *Ruský slovní přízvuk*. Praha 1958.